

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

علمی - پژوهشی

سال ششم - شماره سوم - پائیز ۱۳۹۲ - شماره پیاپی ۲۱

بررسی نسخه خطی «روح الله» از دیدگاه ویژگی‌های سبکی و خصایص ادبی

(ص ۹۵-۱۰۵)

علی محمد پشت‌دار^۱، سکینه پیرک^۲ (نویسنده مسئول)، پدram (علی) میرزایی^۳، علیرضا معین زاده^۴

تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۵/۱۲

تاریخ پذیرش قطعی: ۹۲/۸/۴

چکیده

با وجود آنکه بخش عظیمی از گنجینه‌های ادبی و فرهنگی ایرانی در سالهای اخیر شناسایی و معرفی گردیده، ولیکن کم نیستند آثار ادبی که در قالب نظم و نثر پدید آمده و تا کنون ناشناخته باقی مانده‌اند. بر همین اساس رویکرد اصلی مقاله حاضر بر این است یکی از آثار نفیس و ارجمند فرهنگ و اندیشه ایرانی را که منظومه‌ای عرفانی-اخلاقی تحت عنوان «روح الله» از زین العباد حسینی بیرمی (متوفی به قرن نهم) میباشد، به دوستان فرهنگ و ادب معرفی کند و گرد و غبار گذشت زمان و بی توجهی اهل ادب را از چهره آن بزدايد و راهگشای پژوهشهای دیگر درباره این شاعر گردد.

کلمات کلیدی

نسخه خطی، روح الله، زین العباد بیرمی، سبک‌شناسی، زبان فارسی

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور

۲. عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور اردبیل و دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور تهران
pirak2009_s@yahoo.com

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور، مشاور اول

۴. استادیار دانشگاه پیام نور تبریز - مشاور دوم

مقدمه

یکی از راه‌های شناخت پیشینه فرهنگ و وضعیت فکری، علمی، ادبی، زبانی و... گذشتگان، شناخت آثار مکتوب آنهاست. از این رو مواریت مکتوب و به تعبیری نسخه‌های خطی، نمودها و نمادهای درخشان و با شکوه تمدن و فرهنگ جوامع و ملت‌هاست. این آثار مکتوب در حقیقت کارنامه اصالت و هویت هر ملت است که می‌تواند از حقایق گوناگون زندگی فردی و اجتماعی آنان در طول ادوار پیشین، اعم از دین و مذهب، آداب و رسوم، زبان و فرهنگ و ادبیات و... پرده بردارد. بنابراین بر ماست که با غواصی کردن در دریای پرتلاطم و جذاب متون خطی، مرواریدهای پربها و پر ارزش فرهنگ و تمدن اسلامی را بدست آوریم و از این طریق یعنی تصحیح، تحقیق، احیا و نشر این مواریت گرانسنگ، اندیشه‌های مدون تاریخ تمدن بزرگ اسلامی ایرانی را به جهانیان عرضه کنیم. پژوهش حاضرگامی هر چند کوچک در این مسیر است تا اثری خطی با قدمتی حدود ششصد سال، از خطر زوال نجات یابد و به جامعه فارسی زبان و ادب پژوه معرفتی گردد. در این مقاله چون که منبع اصلی تحقیقات بیشتر آثار خود شاعر است و از آنجا که این آثار به صورت نسخه‌های خطی می‌باشند و هنور تصحیح و چاپ نشده‌اند لذا آنجا که بیتی شاهد آورده میشود بجای شماره صفحه، شماره برگ ذکر شده و پشت و روی برگ با علائم اختصاری (پ) و (ر) مشخص شده است.

احوال مؤلف

بدلیل اشتها کم آثار ادبی زین العباد، اطلاع چندانی از وقایع زندگی او در دست نیست و مورخان و تذکره‌نویسان هم اگر چیزی درباره او نوشته‌اند بسیار مختصر و کلی می‌باشد. بعد از بررسی‌های فراوان تنها منابعی که توانستیم اطلاعاتی هرچند بسیار اندک درباره این عارف پیدا کنیم، ریاض العارفین رضاقلی خان هدایت، فارسنامه ناصری اثر حاج میرزا حسن حسینی فسائی و تذکره شاه زندو می‌باشد که اخیراً به وسیله آقای حسین خادم تصحیح و به چاپ رسیده است. زین العباد بیرمی یکی از شاعران و عارفان خوش ذوق و توانای قرن نهم هجری قمری و از زمره شاعران ناشناخته ایرانی در عهد تیموری محسوب میشود. زین العباد از خاندان سادات زندویه بیرم واز نواده‌های حضرت «سیدعفیف الدین زندویه» می‌باشد. شاعر در ذکر نام خود میگوید:

«چون علی عابدین از گردنت   باین فضل الله عشق انداختیم» (دیوان عابد پ ۱۹)

او عارفی شیعه مذهب است که در اعتقادات خود بسیار راسخ و متعصب میباشد و این امر از مطالعه آثارش کاملاً مشهود است:

سر دفتر جمله اهالی	«سلطان جهان علی عالی
از حب ولیست اصل ایمان	شو بنده چاکر وی از جان
بر قبول رسول ربّ و اکبر	مهرش تو به جان بخر برادر
شو بنده شاه هر دو عالم	خواهی تو نجات از جهنم
وز غیر علی تو جمله بگذار	ایمان به محمد و علی آر
افکن تو دو پای خود به دامش»	چون عابد زین شو غلامش

(روح الله ۱۴ پ)

تاریخ تولد «زین العباد» بطور دقیق معلوم نمیشود ولی محل تولد و موطن او شهر بیرم در لارستان قدیم است که خود شاعر در مستزادی در دیوانش به این موضوع اشاره میکند و میفرماید:

«ما زاده شمسیم نه زاینده تبریز	ماننده عابد
نز بیرم و رومیم زملک صمدانیم	میر صمدانی» (۷ پ)

با استناد به بیت زیر که در نسخه روح الله آورده است چنین به نظر میرسد که زین العباد مدتی هم در شهر فال، از نواحی اطراف بیرم، زندگی کرده است:

«در فال خراب چند پایی بالاتر عرش ساز پرواز» (۲۱ پ)

آقای حسین خادم در تذکره شاه زندو درباره این شاعر عارف مینویسد: «گفته شده که محل عبادت، گوشه نشینی و چله نشینی این عارف نامی در کوههای شمالی بیرم بود که این ناحیه به شاه زین العباد (شاه زینل آباد) مشهور است. او روایت میکند که شیخ زین العباد صاحب کرامات هم بوده است. (تذکره شاه زندو، خادم: ص ۱۷) درباره تاریخ وفات زین العباد نیز در تذکره شاه زندو چنین آمده است که: «و سید علی بن فضل الله در جزیره برخت مدفون است در ده کرمو. وفاتش در سنه اثنین و عشرين و ثمانه مائه و کان مسموماً قدس سره العزیز.» (همان: ص ۱۶۱) بنا به گفته بومیان منطقه، زین العباد بیرمی در سفر حجی که سال ۸۲۲ هجری قمری به سرزمین حجاز میکرده در جزیره برخت (قشم) به وسیله دشمنانش مسموم شده و در ده کرمو به خاک سپرده شده است. «زیارتگاه شیخ زین العباد در فاصله ۵۵ کیلومتری از شهر قشم قرار دارد که سخت مورد علاقه و اعتقاد مردم آن منطقه و روستاهای دیگر جزیره است و مردم در روزهای مذهبی (عزا و شادی) و به هنگام بیماری کسان و فرزندانشان به عنوان نذر و نیاز به زیارت شیخ زین العباد می آیند و نذری میدهند.»

آثار شاعر

آثاری را که به زین‌العباد بیرمی نسبت داده‌اند عبارتست از:

- **روح الله:** که منظومه‌ای عرفانی - اخلاقی می‌باشد و در این مقاله به بررسی آن خواهیم پرداخت.

- **دیوان عابد:** این اثر بصورت نسخه خطی به شماره ۱۳۸۹ در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی در قم موجود می‌باشد. دیوان عابد منظومه‌ای می‌باشد عرفانی که به زبان فارسی و ترکی نوشته شده و هنوز به چاپ نرسیده است. پاره‌ای از مطالب این مقاله از نسخه اسکن شده مذکور اخذ شده است.

- **غزوه نامه شاه زندو:** موضوع آن شرح لشگرکشیهای نیروهای مسلمان به نواحی جنوبی فارس به فرماندهی حضرت «سید عقیف الدین» علیه‌السلام معروف به «شاه زندو» می‌باشد. زین‌العباد در سرودن این غزوه نامه از تذکره شاه زندو استفاده کرده است. آقای خادم، مصحح تذکره مذکور، در معرفی این تذکره مینویسد: «نسخه اصلی تذکره شاه زندو در سده پنجم به زبان عربی به رشته تحریر درآمده است. نوشته‌های تذکره شرح لشگرکشیهای نیروهای مسلمان به نواحی جنوبی فارس به فرماندهی «حضرت سید عقیف‌الدین علیه السلام» از نواده‌های حضرت موسی کاظم معروف به «شاه زندو» است که نیمه دوم سده چهارم و سالهای آغازین سده پنجم را در برمیگیرد. در قرن نهم هجری زین‌العباد بیرمی این تذکره را به زبان فارسی به رشته نظم در می‌آورد و آنرا «غزوه نامه شاه زندو» مینامد. بر اساس بررسیهای انجام شده متأسفانه از غزوه نامه زین‌العباد هیچ نشانه‌ای به دست نیامد.

شعر زین‌العباد و مضامین متعدد منظومه روح الله

شناخت شعر زین‌العباد بیرمی بدون داشتن دور نمایی از ادبیات عهد تیموری دور از نقص نخواهد بود. از یک نظرگاه، شعر این دوره را به دلیل اینکه «اسلوب قدیم یکسره جای نپرداخته و سبک تازه (هندی) رخت نینداخته» (شعر فارسی در عهد شاهرخ، یار شاطر: مقدمه) میتوان به دوره «گذار» یا «انتقال» تعبیر کرد. استاد مرحوم صفا این دوره را مقدمه آغاز عهدی کاملاً نو (سبک هندی) تلقی کرده است. (تاریخ ادبیات در ایران، صفا، ج ۴: ص ۱۲۴) با اینکه استاد یار شاطر این دوره را آغاز انحطاط شعر فارسی دانسته (شعر فارسی در عهد شاهرخ، یار شاطر: مقدمه) ولی معتقد است که: «همانگونه که پیشرفت و اعتلای شعر، شایسته بحث و تحقیق است، رکود و تنزل آن نیز در خور التفات و پژوهش است خاصه آغاز پیشرفت یا انحطاط.» (همان: مقدمه) شعر عهد تیموری به دلیل قرار گرفتن در آغاز یک تحول بی سابقه در حوزه زبان و فکر و همچنین

ظهور کیفیات تازه از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردارست. با توجه به کثرت شاعران و گستردگی موضوعات شعر این دوره، مضامین متعددی در شعرهای این عهد یافت میشود؛ از جمله این مضامین «منقبت، عرفان، پند و اندرز، تفاخر، بی‌اعتباری دنیا و دم‌غنیمت شمردن است که به نظر میرسد در تمام دواوین شاعران این دوره بطور مشترک یافت میشود از جمله در منظومه «روح الله» که در ذیل به نمونه‌هایی از این موارد اشاره میکنیم:

منقبت پیامبر، امامان و بزرگان دینی

از میان بیت‌های فراوانی که در منقبت پیامبر و امامان معصوم سروده چند بیتی را که در ستایش حضرت علی (ع) میباشد نقل میکنیم:

آن سرور اولیاء عالم	آن هادی انبیاء و آدم
آن ساقی حوض یوم موعود	آن وارث مصطفای محمود
صاحب کرم و امام رهبر	مهدی جهان امیر سرور
در وقت صلوات خیر فرمود	بر سایل بینوا شه جود» (۱۳ر)

عرفان

«در قرن نهم، نخست به دلیل گرایشهای مذهبی شاعران و سلاطین و سپس به دلیل رواج روز افزون تصوف، مقوله «عرفان» در شعر، نمود چشمگیری دارد و از میان مقوله‌های متعدد عرفان، آنچه بیش از همه در شعر این قرن بدان پرداخته شده است، «عشق عرفانی و حقیقی» است و طبیعی میباشد که معشوق این عشق «ذات مقدس خداوند» است. (مضامین راجع در شعر برخی از شاعران قرن نهم، واردی: ص ۹۸) در شعرهای عرفانی قرن نهم واژه‌هایی همچون دیرمغان، رند، مست، مغیچه، میخانه، درد، خراباتی و همانند اینها به چشم میخورد که در واقع این امر بازمانده سنن ادبی دوره‌های گذشته است. (همان: ص ۹۹) و اینک نمونه‌هایی از اشعار عرفانی که زین العباد در منظومه «روح الله» خود آورده است:

«ساقی بده آن شراب گلرنگ	مطرب بنوا نی و دف و چنگ
شاهد بنما جمال جانان	تا باز رهد دلم ز خرچنگ
رو محتسبا خموش میباش	با مرد خدا چه میکنی جنگ
ما مست شراب لا یموتیم	نه سر سبک قرابه و بنگ
از ما بگذر که ما گذشتیم	از پایه نام و از سر ننگ» (۷۸پ)

اخلاق و پند و اندرز

در منظومه روح‌الله، یکی به دلیل گرایشهای مذهبی شاعر و دیگر به سبب ورود بیش از پیش اصطلاحات عرفانی در شعر، نکات اخلاقی و پند و اندرز گسترش و تنوع قابل ملاحظه‌ای دارد. که چند بیتی را می‌آوریم:

در همت و ذمت خودی تو	«دانی که چو نیک و گر بدی تو
گر دوزخ و گر بهشت خواهی	آنرا دروی که کشت خواهی
تا حشر فتد ترا به مردان» (۷۳پ)	با ذات شو و صفت بگردان

بی اعتباری دنیا و دم‌غنیمت شمردن

دم‌غنیمت شمردن از جمله مضامینی می‌باشد که از روزگاران پیدایش شعر فارسی از آن سخن رفته است. در شعر قرن نهم گاهی اغتنام فرصت، جنبه‌مادی و پرداختن به عیش و نوش دارد و در پاره‌ای اوقات شاعر اغتنام فرصت را با اهداف دنیایی و معنوی همراه می‌کند و معتقد است که باید از لحظه‌ها برای پرداختن به عبادت و رسیدن به کمال عرفانی استفاده کرد. در زیر از منظومه روح‌الله به نمونه‌هایی با این مضمون اشاره می‌کنیم:

«عابد تو نه ای خدا کریم است	اثبات خودی نمیتوانی؟
فردا نرسید و دی گذر کرد	امروز تراست آن شمر کرد» (۷۱پ)

و یا:

«بر نفس و هوا اگر سواری	پیوسته حـزین و سوگواری
دریاب که عمر رفت بر باد	هیّات بگو که بر چه کاری» (۷۶پ)

تفاخر

از خصوصیات دیگرزین العباد، تفاخر او بر اشعارش می‌باشد؛ با اینکه مفاخره امری است که قبل از عهد تیموری هم رایج بوده ولی در این دوره به افراط وجود دارد و شعرای این دوره بسیار به شعر خود مینازند:

«عابد که علی دین و داد است	در علم حقیقت اوستادست» (۳۹ر)
----------------------------	------------------------------

و یا:

«ما آئینه خدا نماییم	یعنی که صفات کبراییم
ظل صمدیتیم بر خاک	خورشید منیر بر سماییم
کوه جبروتیت که گویند	آن کوه و پلنگ کوه ماییم» (۶۶ر)

بن‌مایه‌های فکری و محتوایی اثر

نسخه «روح الله» منظومه‌ای می‌باشد عرفانی- اخلاقی. این اثر در یک مقدمه، چهار باب و هر باب در دوازده فصل تنظیم شده است.

شیوه نگارش نسخه بدین صورت است که شاعر در ابتدای هر فصل مطابق عنوان آن فصل، برای بیان دیدگاهها و مفاهیم، آیات و احادیثی را می‌آورد؛ بعد معنی و مفهوم این آیات و احادیث را به نثر بیان میکند و سپس به تأویل و تفسیر آن آیات و احادیث به صورت نظم می‌پردازد. وی در استناد به آیات و احادیث از شیوه‌های مختلف بهره برده است، گاهی تمام آیه را نقل کرده و گاهی آیه را متناسب با مطلب تقطیع میکند:

«در مزرعه‌الست رتک من دانه دشت لابلایم
از منظر اینما تولا دریا که وجه بی قفایم»^(۱۱۵پ)

شاعر در دیوان خود از قالبهای مختلف شعری استفاده کرده است؛ وقتی که حکایت یا داستانی را بیان میکند از قالب مثنوی مدد میگیرد. در بیان نکات اخلاقی و آموزنده، از تک بیتها استفاده میکند و آن را «فرد» مینامد:

«گفتم اگر ت به گوش فهم است بیرون ز تو آنچه هست وهم است»^(۲۷پ)
دو بیتیهایی می‌آورد و آنها را «لمعه» مینامد و در آن به بیان نکات عرفانی و ارشاد خواننده می‌پردازد:

«عشق آمد و آتشی فروزید خشک و تر عاشقان بسوزید
معشوق شد و ز روی وحدت چشم از ره و رسم خود بدوزید»^(۴۵ر)

ابیاتی را با عنوان «اسرار» می‌آورد و در آن به بیان حقایق عرفانی می‌پردازد:

« بر سر سخن چو دم گشایم از دیده چرخ نم گشایم
از شعله شوق بحر سوزم وز شبنم عشق یم گشایم
بر روی منافقان منکر بندم در لطف و غم گشایم
واندر رخ عاشقان حیران خلق و کرم و نعم گشایم
هر لحظه به تیغ نصرت الله ملک عرب و عجم گشایم»^(۵۴ر)

و آنجا که میخواهد به خواننده خود وعظ و نصیحتی کند، منشور سخن میگوید:
«پند عابد گوش کن جز خدا فراموش کن با خود آی و خاموش کن. شه‌اوی، دل سیاهیست و تباهی پر گناهیست بیرون از آن مقام اللهیست از ابتدا بگذر و به انتها برس.
آنابوا الی الله دان بس حرفی...»^(۱۷۸ر)

با مطالعه منظومه «روح الله» میتوان ردپایی از نظریات و افکار ابن عربی - به ویژه مبحث وحدت وجود - را مشاهده نمود. او میگوید اگر چه عاشق و معشوق دو موجود جدای از هم به نظر میرسند، در واقع یکی بیش نیستند و یک ذاتند:

«عشق آمد و گفت لی مع الله   عاشق شد و خواند قل هو الله
معشوق بدید خویشان بود   بشنو سر اننی انا الله» (۴۵پ)

شاعر در دیوان خود چند قطعه شعر هم دارد که به صورت ملمع و به زبان فارسی، ترکی، عربی و هندی سروده است:

« بن بنده غریب سن بلرسن   این الوطنی کجاست مسکن
جانمسن اگر تو جان مائی   زوج الواحد چو روح با تن» (۱۷۲پ)

این اثر علاوه بر این که حاوی مطالب گوناگون و متنوع در زمینه ادبیات، عرفان، اخلاق و مذهب میباشد، در عین حال اطلاعات فراوانی درباره پدیده های طبیعی، افلاک و نجوم در اختیار خوانندگان خود قرار میدهد، که ارزش این اثر نفیس را دو چندان میکند:

«میدان که زحل دو سال و نیمی   از برج به برج شد مقیمی
سالیست چو مشتتری و مریخ   اندر چل و پنج روز تاریخ
چون شمس و چو زهره و عطارد   در هر یک مه شوند وارد
در سیر قمر دو روز و نیم است   دانستن آن سر عظیم است
پس طبع زحل چو خشک و سردست   در نحس کبیر جمع و فردست
گرمی و تری به مشتتری شد   وز سردی و خشکی او بری شد..» (۳۸پ)

بالا بودن بسامد لغات عربی، ترکی و هندی، کاربرد اصطلاحات عرفانی همچون طلب، معرفت، عشق، فنا و... کاربرد اصطلاحات فلسفی مانند ممکن، حدوث، قدم، نفوس، هیولاء... آوردن اصطلاحات نجومی مانند بروج، کواکب سبعة، هفت مام و نه پدر، انزال، اعتدال و... از ویژگیهای دیگر این نسخه میباشد. تنها نسخه موجود این اثر به شماره ۱۰۷۹ در کتابخانه مرکزی تبریز نگهداری میشود. نسخه روح الله دوپست برگ و حدوداً ۳۶۱۱ بیت میباشد.

ویژگیهای زبانی اثر

الف: سطح آوایی

جناس خطی: «گر عالم حق رود رحیم است   و جانب دق شود رحیم است» (۵۷ر)
جناس زاید: «خلاق ممالک و ممالیک   ذو المرتبه العظیم باشد» (۷۴پ)
جناس اشتقاق: «روح الله شاهد زمانم   امکان مکان لامکانم» (۱۰۶ر)

سجع متوازی: «در راه خدای باطلی تو از دین رسول عاطلی تو» (۱۸پ)
ترصیع: «با فهم درآید اوست رحمان با وهم درآید اوست شیطان» (۷۹پ)
تکرار: «عابد تو بگو سرایر خویش با خویش خود از ضمائر خویش» (۵۲ر)
اسکان: «بدهید طعام خود به درویش آن سرور اصفیای هر کیش» (۱۵ر)

ب: سطح لغوی

کاربرد واژه‌های عربی، ترکی، هندی، کردی، عبری، سریانی و زنگی: در یک بررسی نمونه آماری که بر روی یکصد بیت (از هر باب بیست و پنج بیت) صورت گرفت از حدود ۷۹۸ واژه بدون احتساب حروف، حدود ۱۸۵ واژه یعنی ۲۳.۱۸ درصد واژه‌های بکار رفته در این اثر عربی و حدود ۱۲ واژه یعنی ۱.۵۰ درصد ترکی و حدود ۵۵ واژه یعنی ۶.۸۹ درصد به زبانهای هندی، کردی، عبری، سریانی و زنگی میباشد.

ج: سطح نحوی

۱. آوردن «ب» بر سر فعل ماضی
«چون نذر چنین بکرد آن شاه آیت آمد ز نزد الله» (۱۵ر)
۲. آوردن «م» به جای «ن» در فعل نهی:
«مپرست قمر که باز مانی در مرحله دراز مانی» (۲۵ر)
فعل امر در بیشتر موارد بدون «ب» و گاهی با «می» آمده است:
«چون عابد زین شو غلامش افکن تو دو پای خود به دامش» (۱۴پ)
«گر غیر به جای او گزینی میدان به یقین که خود دو بینی» (۱۴پ)
۳. استعمال وجوه کهن ماضی استمراری و مضارع اخباری:
«تأثیر طبایعست میدان کز فعل زحل همی شود آن» (۲۱پ)
«منزل منزل همی برد راه اینت سخن است و قصه کوتاه» (۲۴پ)
۴. آوردن وجوه کهن بعضی از حروف اضافه:
«فرمود رسول پیش از آدم بودیم من و علی ابا هم» (۱۳پ)

ویژگیهای ادبی اثر

به اقتضای ادبی بود اثر، میتوان برای غالب صنایع ادبی در این منظومه نمونه‌هایی یافت که ما از ذکر آنها خودداری کرده‌ایم و تنها از صنایعی نام برده‌ایم که بسامد بالایی داشته‌اند و میتوانند جزء ویژگیهای سبکی شاعر به حساب آیند:

مراعات‌النظیر: «از آتش و آب و باد و خاکی تشبیه: «زاغ شهوت دو بال بشکن کنایه: «ای ده سر هفت چشم شش روی تشخیص: «چون ملک منست هست عالم تلمیح: «منصور صفت دو در به بندم ضرب‌المثل: «چون ظن کج از میانه برخاست خود را مشمر که جمله اوئی

آراسته خاک تا به پرویست» (۷۲پ)
 بر دست شهان نشین چو شهباز» (۳۱پ)
 ما را بنما رهی بدان کوی» (۱۱پ)
 بر دست منست دست عالم» (۱۰۳پ)
 بر دار روم علم گشایم» (۵۴پ)
 دانی به یقین که ماست بر ماست
 مرد مجنون سخن کند راست» (۱۴۱ر)

ویژگیهای تلفظی و لهجه ای نسخه

برخی از ویژگیهای زبانی و لهجه‌شناسی، نمودی در رسم‌الخط ندارد بلکه از آهنگ و وزن شعر میتوان بدان پی برد. در این نسخه نیز تلفظ بعضی واژه‌ها با توجه به اوزان اشعار، متفاوت با تلفظ رایج فارسی است که آن شاید به دلیل ویژگیهای زبانی اهالی آن دیار و لهجه خاص مردم منطقه جنوب ایران باشد که کاتب نسخه، تلفظ برخی از واژگان را با گذاشتن اعراب بر روی آن مشخص کرده است:

«گویم که منم لبم بدوزد   وَر تَم بَزَنَم شناییم نیست» (۷۴ر)

نتیجه

منظومه روح‌الله اثر زین العباد بیرمی بعنوان یکی از آثار ارزشمند عرفانی و اخلاقی ناشناخته‌ای است که به دلیل احتوا بر مطالبی در خور و جامع، میتواند از منابع مهم در جهت شناخت اوضاع ادبی و عرفانی قرن نهم هجری باشد. این منظومه همچنین از جهت بررسی شخصیت عرفانی زین‌العباد هم در خور توجه و دقت است. از نظر فکری نسخه از حیث تفسیر و تأویل عرفانی آیات و احادیث، آموزه‌های عرفانی و عاشقانه، مفاخره‌اطلاعات وسیع در زمینه علوم مختلف مانند فلسفه و اخلاق، اشتغال بر حکایات و داستانها، اصطلاحات نجومی، آوردن لغات و اصطلاحات ترکی، عربی و هندی دارای اهمیت است. برجسته‌ترین ایمازهای «روح‌الله» تشبیه، استعاره، کنایه و تشخیص است که همراه و هماهنگ با اهداف شاعر در ایجاد فضایی همسو با آرمانهای او موثر واقع میشود. مضامین اصلی منظومه روح‌الله «تأویل و تفسیر آیات و احادیث، منقبت، عرفان، پند و اندرز، تفاخر، بی‌اعتباری دنیا و دم‌غنیمت شمردن است که به نظر میرسد در تمام دواوین شاعران این دوره بطور مشترک یافت میشود.

منابع

۱. مناجاتنامه، انصاری، عبدالله ابن محمد، تصحیح احمدحسینی کازونی، تهران: انتشارات زوار، چاپ چهارم، ۱۳۸۸.
۲. فارسنامه‌انصاری، حسینی فسایی، میرزا حسن، تصحیح منصور رستگار فسایی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۴.
۳. نسخه خطی روح الله، زین العباد بیرمی، کتابخانه مرکزی تبریز، کد دستیابی کتاب ۱۰۷۹.
۴. نسخه خطی دیوان عابد، زین العباد بیرمی، نسخه خطی دیوان عابد، کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله مرعشی نجفی، کد دستیابی کتاب ۱۳۸۹/۱.
۵. تاریخ ادبیات در ایران صفا، ذبیح الله، جلد چهارم، تهران، انتشارات ادیب، چاپ سوم، ۱۳۶۴.
۶. تذکره حضرت سید عقیف الدین شاه زندیه بیرمی، تصحیح حسین خادم، اصغر کریمی، سید حسن زندوی، تهران، انتشارات پیروز، ۱۳۹۰.
۷. «مضامین رایج در شعر برخی از شاعران قرن نهم» واردی، زرین تاج، دانشگاه شیراز، مجله علوم اجتماعی و انسانی، ویژه نامه زبان و ادبیات فارسی، شماره ۴۲، بهار ۱۳۸۴.
۸. بیرم دارالاولیای لارستان، وثوقی، محمد باقر، قم، انتشارات همسایه، چاپ اول، ۱۳۷۵.
۹. ریاض العارفین، هدایت، رضا قلی خان، بکوشش مهر علی گرگانی، انتشارات کتاب فروشی محمودی.
۱۰. شعر فارسی در عهد شاهرخ، یارشاطر، احسان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.
۱۱. ظفرنامه، یزدی، شرف الدین علی، تصحیح محمد عباسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۶.